

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

Posudek na disertační práci Mgr. Michala Špíny
Neúprosné rovnoběžky: Železnice v evropské literatuře 1830–1914

Předmětem disertační práce Michala Špíny je fenomén železnice, přesněji proměny obrazů železnice v literatuře moderny, vymezené lety 1830-1914. Pojem „moderna“ zde – a také v práci Michala Špíny – figuruje v širším pojetí jako označení „dlouhodobého fenoménu“ vývoje estetické modernity od (po-)romantických inovací až k futuristickým manifestům na prahu první světové války. Z tohoto hlediska představuje železnice nejen, jak zdůrazňuje Michal Špína, „nový, mechanizovaný způsob dopravy“, na jehož dopady a jejich literární ztvárnění se zaměřuje, nýbrž stává se pro modernu symbolem samotného procesu modernizace. Podle teze Reinharta Kosellecka¹ přinesl rozvoj techniky nejen efekt urychlení a denaturalizace prožívání času, ale také do té doby nepředstavitelnou temporalizaci dějin, a zároveň dal tomuto urychlení novou dimenzi.

Michal Špína zkoumá, jakým jazykem je tato zkušenost vyjádřena v literárních textech. Jde zároveň o specifický vztah literatury a techniky, který se v Evropě v průběhu 19. století prohloubil do antagonismu mezi „kulturou“ a „civilizací“, která byla spojována s ne-duchovní oblasti života, charakterizovanou účelovostí, technickou mechanizací, nivelizací, hospodářskými a ekonomickými zájmy atd.

Michal Špína rozdělil svoji práci do pěti kapitol, jejichž spojujícím článkem je zmíněný fenomén „denaturalizace prožívání času“, což znamená, že čas je vždy spojen s přírodou, s biologickými procesy člověka, bez ohledu na to, jak jsou tyto procesy společností využívány nebo přetvářeny. To mělo podle Kosellecka za následek, že hlediska, která člověk jako dějinná bytost zapojil do svého prožívání času, se stala ve značné míře nezávislá na přírodních faktorech, na něž však člověk bude a zůstane vždy odkázán. Efekt akcelerace jen výhradně lidskou záležitostí; tato myšlenka se do analýz a interpretací Michala Špíny výrazně promítá a odráží pro proces modernizace příznačný rys: kolísání a ambivalenci mezi entusiasmem pokroku a skepsí, posilující vědomí krize a kulminující v době první světové války v představě „tragičnosti kultury“ a různých verzích

¹ Reinhart Koselleck: *Zeitschichten. Studien zur Historik*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 2000, s. 153.

FILOZOFICKÁ FAKULTA Univerzita Karlova

Ústav české literatury a komparatistiky

„zániku Západu“. Michal Špína velmi pěkně ukazuje, že proces „denaturalizace“ začíná razantním „vpádem do krajiny“, jak pojmenoval první kapitolu své práce. Tímto „zbrklým útokem na krajinu“, jímž definitivně skončila (biedermeierovská) idyla postfeudální společnosti.

Fenomén železnice Michal Špína definuje, v návaznosti na úvahy Bruna Latoura, jako hybridní fenomén, v němž se spojuje technika, kultura i příroda, a který vytváří síť vztahů, v doslovném i přeneseném významu. Je výtvozem člověka, jemuž slouží, spojuje lidi v prostoru a čase, ale také člověka ničí a vztahy přetrhává (oblíbený námět realistické literatury).

Michal Špína navazuje na tuto metaforu a ve své práci spojuje literární texty od Lenaua a Wordswortha až ke Kafkovým deníkovým záznamům, přičemž se zaměřuje zejména na to, co charakterizuje jako „odvrácenou tvář“, tedy traumatizující proces modernizace. Že jádro literárních ztvárnění železnice spočívá v realistické kultuře 19. století, souvisí v neposlední řadě s tím, že realistická kultura konstruovala antropocentrický model světa, v němž realie a hmotné předměty, vytvořené člověkem, hrály důležitou roli, určují vývoj civilizace i technického pokroku a byly nedílnou součástí lidského soužití.² Prostřednictvím železnice pronikal člověk s do té doby nebývalou rychlostí do prostoru, disponoval s časem a překonával vzdálenost. Futuristická a expresionistická moderna objevila transgresivní estetiku rychlosti³ jako spojení dobového vitalismu, fascinace technikou a dynamikou moderního velkoměsta a zároveň jako prožitek opojení katastrofickým potenciálem techniky.

Dalo by se říci, že železnice je přímo paradigmatickým ambivalence, která provází samotný proces modernizace. Michal Špína si je této ambivalence velmi dobře vědom a přistupuje k ní z pozice, kterou výstižně charakterizoval Helmuth Plessner v roce 1924 v úvaze „Utopie ve stroji“ („Utopie in der Maschine“): „Utéci od strojů a vrátit se na pole není možné. Nepustí nás a my nepustíme je. Záhadným násilím jsou v nás, my v nich. Musíme

² Jak ukazují Igor P. Smirnov aj. Johanna Renate Döringová-Smirnovová: „K sémantice ruského realismu (1840-1880)“. *Česká literatura* 43, 1995, č. 2, s. 159-166.

³ Báseň Ernsta Stadlera *Jízda přes Rýnský most v Kolíně v noci* (1913) končí verši: „řítíme se dolů podél vody [...] K tomu poslednímu, žehnajícímu. K slavnosti plození. K chtíči. K modlitbě. K moři. K zániku“.

FILOZOFICKÁ FAKULTA Univerzita Karlova

Ústav české literatury a komparatistiky

dále pokračovat podle jejich zákona, až nám na vyšším stupni ukáží [...] hranice nejkrajnějšího ovládní přírody“.⁴

Ale vlak, jízda vlakem, znamená také pohyb, ve zvláštním a neméně ambivalentním smyslu, neboť má svůj aktivní i pasivní aspekt. Ve vztahu k literatuře by bylo možné železnici (podobně jako telegraf) a jízdu vlakem vnímat a interpretovat jako formu komunikace a metaforu psaní. Práce Michala Špíny je toho pěkným příkladem. Představuje zdařilou kombinaci literární a kulturní hermeneutiky, spojení interpretace literárních textů a reflexe železnice jako technického, kulturního i sociálního fenoménu. Ukazuje, že navzdory negativním důsledkům fenoménu železnice, patří tento dopravní prostředek k oblasti kultury (jak techniku chápal např. Ernst Cassirer). Věda – technika – umění jako tři instance západní kultury, ztělesněné přímo modelově v osobnosti Leonarda da Vinci: vědecké zkoumání, technické vynálezy a umělecké projekty.

Závěrem bych zdůraznil, že práce Michala Špíny je osobitým i podnětným příspěvkem k poznání tohoto *literárně–technického* fenoménu, že splňuje nároky a požadavky kladené na disertační práce a možno ji přijmout jako podklad k úspěšnému obhájení titulu Ph.D.

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

Praha, 15. 05. 2019

⁴ Plessner, Helmuth: Die Utopie in der Maschine [1924]. In: týž: *Gesammelte Schriften* 10. Eds. Günter Dux, Odo Marquard, Elisabeth Ströker. Suhrkamp: Frankfurt am Main 1985, s. 31-40.